

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Макарчук В. В.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін
факультету права та лінгвістики
Білоцерківського національного аграрного університету
м. Біла Церква, Київська область, Україна*

Правові явища актуально розглядати комплексно з іншими складовими елементами суспільних правовідносин епохи, що досліджується. Повне перенесення сьогоденних понять на аналогічні в минулому, не дає повної картини. Потрібно аналізувати не тільки тогочасну епоху, а й враховувати відповідні категорії та зв'язок між ними.

Попри кодифікацію окремих галузей російського законодавства у першій чверті XIX ст., проблема термінологічної визначеності інституту права власності на землю залишалася не подоланою, тому єдиного, універсального поняття російська правова думка тоді не виробила.

Так ст. 420 ч. 1, т. X Зводу законів цивільних Російської імперії визначала право власності як «винятково і незалежно від сторонньої особи володіти, користуватися і розпоряджатися майном довічно і спадково, доки не передасть цієї влади іншому ...» [1, с. 607].

Як пише сучасний історик українського права П.П. Захарченко: «Законодавець не впровадив універсального поняття права власності на землю в правову систему Російської імперії. Дефініція і похідні від неї стали об'єктом нестихаючих дискусій між представниками різноманітних наукових шкіл російської цивілістики» [2, с. 18].

Проблему верховної (імператорської) власності на землю в умовах монархічної (самодержавної) форми правління розглядав Д.І. Мейер, названий «батьком російського цивільного права» [3, с. 5]. Земельна ділянка має статус частини території держави і підлягає верховній владі держави, відповідно право приватної власності на землю обмежується. «Не можна допустити, – категорично наголошував автор, – аби приватна особа необмежено панувала над частиною території, тоді як ця територія має значення для усієї держави» [4, с. 142].

Російське цивільне право XIX ст., так само як римське, поділяло усе майно на рухоме та нерухоме. До останнього включалися «землі та усіялякі угіддя, села, будинки, заводи, фабрики, лавки, усіялякі будівлі і порожні дворові місця» [1, с. 383]. Рухомим майном, на той час, визнавалося право на кріпосних селян без землі [1, с. 406].

Право на нерухоме майно, зокрема на землю, тогочасним законодавством визнавалося за державою, громадою і приватними особами з їх приватними союзами (товариства, компанії, конкурси), де кожен власник «є відносно іншого чи інших особою сторонньою чи суб'єктом однакового і рівного порядку» [5, с. 34].

Також протягом усього до початку ХХ ст. не мав чіткої юридичної визначеності інститут сервітутного права, російському законодавству він не був відомий. З певними застереженнями мову можна вести лише про сервітутні відносини, предметом яких була земля. Найбільшого поширення у цей період вони набули у губерніях Правобережної України. Зрештою, підготовлена Головним управлінням землеустрою і хліборобства записка від 1 грудня 1913 р. за № 4499 визнала селянські сервітуту «своєрідними поземельними відносинами, що надають право селянам користуватися у маєтках, з яких вони отримали наділи, окремими угіддями для певних господарських потреб» [6, с. 73].

Таким чином, земельні суспільні відносини упродовж усього ХІХ ст., попри їхній інтенсивний розвиток, не були виділені в окрему галузь права. Становлення земельного права станеться лише з впровадженням столипінського земельного законодавства. Незважаючи на зміни у земельних відносинах, російське цивільне право загалом не змінювалося. Невдале удосконалення та гармонізація цієї сфери, за зразком західноєвропейських країн, спричинене традиційною консервативністю законодавства Російської імперії. Реагування на виклики часу у цій сфері не встигало з темпами накопичення проблем враховуючи традиційний для монархічної форми правління механізм ухвалення законодавчих ініціатив.

Література:

1. Свод законов Российской империи, повелением государя императора Николая Первого составленный. Законы гражданские : в 2 ч. Санкт-Петербург : Типография II Отделения Е. И. В. Канцелярии, 1857. Т. 10. Ч. 1: Законы гражданские. 491 с.

2. Захарченко П.П. Право власності на землю в Україні: інституалізація, правове забезпечення, особливості реалізації (Середина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 35 с.

3. Мейер Д. И. Избранные труды : Вступит. слово д-ра юрид. наук, проф. П.В. Крашенинникова : в 2 т. / Москва : Статут, 2019. Т. 2. – 2019. / Ред. П.В. Крашенинников. 304 с. URL: <https://www.estatut.ru/download.php?trid=3102>

4. Мейер Д. И. Русское гражданское право : в 2 ч. / редкол.: Е. А. Суханов (председатель), В. С. Ем (зам. председателя), С. М. Корнеев и др. Москва : Статут, 1997. Ч. 1. 290 с.

5. Лешков В. Н. О частном поземельном праве, по Своду Законов, или несколько замечаний. *Юридический вестник*. Москва : Универ. тип., 1871. № 2. С. 13–42. URL: <https://www.prlib.ru/item/391865>

6. Гримич М. В. Народно-правові уявлення українців про спільну власність у ХІХ столітті і селянські сервітути. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2004. № 75. С. 72–76.

ДО СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН НА ВОЛИНІ ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Махаринець М. Є.

*аспірант кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Викликом для сучасної української історіографії стало переосмислення оцінок подій доби німецько-радянської війни та окупації українських земель. Незважаючи на те, що вітчизняні дослідники виправили велику кількість неточностей та помилок в історико-правовій літературі щодо окремих аспектів аграрної політики Третього Райху та дали їм нову оцінку, слід зазначити, що досі ще не подолані всі ідеологічні стереотипи і нашарування радянської історіографії.

Метою цієї публікації є виокремлення питань, які ще не стали предметом переосмислення, або вивчені поверхово. В першу чергу це стосується специфіки реалізації правового регулювання земельних відносин на Волині в роки німецько-радянської війни. Якщо на території рейхскомісаріату «Україна» основною формою господарювання на селі в роки німецької окупації стало громадське господарство, яке за структурою мало чим відрізнялося від радянських колгоспів, то особливістю Волині було те, що основною формою господарювання тут залишалось індивідуальне одноосібне земельне користування, що було успадковане з часів Другої Речі Посполитої.

Нам не вдалось знайти жодного дослідження, де б було чітко зазначено цей факт. Це характерно як для загальних праць з історії селянства [1] так і монографій, присвячених окупаційній політиці в Рейхскомісаріаті «Україна». Розглядаючи аграрну сферу, автори звертають увагу виключно на перетворення колгоспів. При цьому